

Varga Józsefné Horváth Mária

A városi névadási szokások megjelenése a XVIII. és a XIX. századi rábaközi keresztnév választásban

1. A vizsgált időszak és a helyszínek keresztnévanyaga

A középkor évszázadaiban a keresztnév megválasztásában fontos szerephez jutottak a mártírok, szentek nevét tartalmazó mártirológiumok. A középmagyar korra az egyházi keresztnévek egyre nagyobb súlya lett jellemző, mivel a névválasztás alapjául az 1586. évi „Martyrologium Romanum” szolgált mint hivatalos névjegyzék 4296 névvel (HAJDÚ 2003: 360). Nem változtatott ezen a reformáció sem, amely ugyan szabad névválasztást engedélyezett, de ennek hatását erősen visszafogta a névörökítés hagyománya. Ezen időszakban a katolikus névadásban a védőszentek nevéhez kötődött a névválasztás, a protestáns egyházakban pedig a névörökítés erősödött meg. A mártirológiumokból a használatba bekerült nevek száma az évszázadok folyamán azonban nem növekedett, sőt a XVIII. századra inkább csökkent. A névörökítés, a hagyomány tisztelete szintén leszűkítette a viselt nevek mennyiségét. Így a XVI–XVIII. századot a keresztnévkinccs elszíntelenedése jellemezte.

Írásomban egyrészt két helyszínen — a Rábaköz falusi környezetében és a városias jellegű Győr-Újvárosban — a XVIII. századi keresztnévállományt, illetve keresztnévadási szokásokat mutatom be és hasonlítom össze, másrészt az időbeliség szempontját követve a falusi környezetet jelentő Rábaköz XVIII. századi, majd pedig XIX. századi névanyagát vetem egybe. A lakóhely mint a névadási szokásokat befolyásoló tényező elemzése nyújtja a gondolatmenet egyik felét, amelynek segítségével a Rábaköz és Újváros XVIII. századi keresztnévállományát összehasonlítva a falusi, valamint városi környezet névadásra gyakorolt hatását keresem, illetve írásom másik felében azokat a névélettani folyamatokat követem, amelyek a XIX. század közepére közel hozzák egymáshoz falu és város névadási gyakorlatát. A rábaközi és újvárosi következtetéseket néhány ponton kiegészítettem más tájak keresztnévkinccsében végzett vizsgálati eredményekkel (Gödöllő és Budapest).

A falusi és városi környezetben élő elnevezettek keresztnévadási szokásaiban azt vizsgálom, hogy van-e összefüggés az elnevező személyek társadalmi és életkörülményei, valamint a névadási, névválasztási szokásai között. Az összehasonlításhoz a Rábaközben elvégzett vizsgálataim eredményeit is felhasználom (VARGA 2006). A rábaközi helyszínek közül egyedül a XVIII. századi Kapuvár

tekinthető városiasodó településnek. Azonban e században Kapuvárnak 3000-nél alig volt több a lakosa, és az ott élők földművelő életmódot folytattak, így a városiasodás csak annyit jelentett, hogy a környező települések közigazgatási központjaként szerepelt néhány közigazgatási intézménnyel. Egyébként a település képe, az ott élők megélhetési lehetőségei mind a falusias jelleget sugározták. A többi huszonöt település kisebb volt Kapuvárnál, és mindegyik falu népességének a megélhetési forrását a földművelés, állattartás jelentette. A terület nagyobbik részén katolikus vallásúak, a déli falvakban evangélikusok éltek, valamint a XVIII. század végétől izraelita felekezetűek telepedtek le.

Újváros az elmondottakkal ellentétben már városias jellegű településnek tekinthető ez idő tájt. Népessége főként kézműves mesteremberekből, kereskedőkből, katonáskodó személyekből állt. Győr közvetlen közelsége, a település szerkezete, intézményei (iskolák, templomok, fogadók, postakocsi-állomás, kórház, javuló úthálózat stb.), valamint az itt végighaladó Győr és Bécs közötti főútvonal mind a városias életmódot erősítették. Újváros — a Rábaközhez hasonlóan — szintén katolikus és evangélikus vallású lakossággal bírt. Azonosság mutatkozik továbbá a két vizsgált helyszínen abban is, hogy a XVIII. század első felében sok német ajkú személy települt be. Azonban a Rábaközbe főként katolikus bajorok, Újvárosba pedig elsősorban protestáns németek érkeztek.

2. A XVIII. századi rábaközi és újvárosi keresztnévállomány szerkezete

A keresztnévállomány szerkezetét a névgyedeinek száma, a nevek relatív és abszolút megterheltsége, valamint a névkincsen belül a leggyakoribb, a közepesen kedvelt és a ritkán vagy csak egyszer választott keresztnéveknek az aránya határozza meg. Mind a szinkronikus, mind pedig a diakronikus megközelítés alkalmas e jellemzők kimutatására.

2.1. A két helyszín férfikeresztnevei

A XVIII. század folyamán a Rábaközben 62-féle, Újvárosban 56-féle keresztnévet viseltek a férfiak. Ez tulajdonképpen azonosnak mondható. Azonban a nevek számának megközelítő egyezése ellenére különbségek is tapasztalhatók.

A rábaközi és az újvárosi névállomány közös neveinek száma 40. A gyakoriság alapján felállított névsorrendek szerint a Rábaköz 62-féle neve közül az első 32 névig kettő kivételével minden egyezik az újvárosi nevekkel. Újvárosban nem választották a *Vendel* (Rábaközben a 19. pozíciószámú) és a *Balázs* (Rábaközben a 26. pozíciószámú) keresztnéveket.

A *Vendel* és *Balázs* neveken kívül további 20 keresztnévre csak a Rábaközben kereszteltek (azaz összesen 22 név tér el az újvárosiakétól). A *Vendel* név a Rábaköz falvaiban nagyon kedvelt volt. A kultusz magyarázata az, hogy Szent Vendelt az állattartók védőszentjeként tisztelték, szinte minden faluban állítottak a tiszteletére kápolnát, vagy a XVIII. századi új, barokk templomokban építettek egy neki szentelt mellékoltárt. Így a *Vendel* — a falusi életmódot tükrözve

— a Rábaköz egyik divatos és különösen kedvelt neve lett. A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején a rábaközi katolikus névanyagban három nemzedéken át a 10. leggyakoribb keresztnév. Falusi környezetben a kedveltsége a XIX. században is megmaradt az egész Dunántúlon (HAJDÚ 2003: 552). A *Balázs* név szintén a katolikus vallásúaknál népszerű, a Rábaközben közepes gyakorisággal volt jelen.

Az újjvárosi névkincsből hiányzó további keresztnévek a Rábaközben is kis gyakoriságúak. Ezek főként ritkán viselt ószövetségi vagy német hatást tükröző nevek.

Az újjvárosi névállomány 16 keresztnéve nem egyezik a rábaközi nevekkal, elsősorban a német vagy a német szokások hatására választott keresztnévek, mint például a *Georg, Gorfrid, Gotláb, Henrik, Fridrik, Konrád, Bertram, Miksa, Ferdinánd, Sebestyén, Vilmos*. Ezekon kívül két ószövetségi név, a *Benjámin* és a *Zakariás* nem szerepelt a Rábaköz névanyagában.

Megállapítható, hogy a rábaközi nevek 64,5%-a azonos volt az újjvárosival; az újjvárosi névállomány pedig 71,4%-ban egyezett a rábaközivel (a 40-féle közös keresztnévből számíthatók a felsorolt értékek). A csak Rábaközben megtalálható nevek a vidék, illetve a katolikus névválasztás hagyományát tükrözik, a csak Újjvárosban meglévők pedig a városi életmódot mint névadást motiváló tényezőt, valamint a német névadási szokásokat fémjelzik. Tehát nemcsak a falu és város eltérő életmódja, ízlésvilága mutatkozott meg a részben eltérő névadásban, hanem egyéb szociológiai tényezők szintén előidézték a különbségeket. Egy, a falu és a város névhasználati különbségére utaló biztos mozzanatként tekinthető az, hogy néhány név a falusi névadásban a XVIII. században még nincs jelen, viszont a XIX. században ott is divatos lesz, vagyis megkésve, de követi a városi névválasztást.

2.2. A rábaközi és az újjvárosi női keresztnévadás összehasonlítása

A nők névadási szokásai már az összehasonlítás első pontján — hányféle nevet választottak összesen a század során — nagyobb azonosságot mutatnak, mint az a férfinevállományban tapasztalható volt. Újjvárosban 39-féle, a Rábaközben 37-féle keresztnévet viseltek a nők az 1700-as években. De rögtön a városi és a falusi életmód előidézte különbségre is példa lehet a nevek száma. Mint köztudott, ekkoriban a női névválasztás mindenhol szegényesebb a férfinev választásnál. Azonban míg Újjvárosban a női nevek a férfineveknek a 69,6%-át jelentik (56-féle férfi- és 39-féle női keresztnév), addig a Rábaközben csak az 59,7%-át (62-féle férfi- és 37-féle női keresztnév). Az itt kimutatott, újjvárosinál alacsonyabb arány azt üzenheti, hogy falun a nők társadalmi jelenléte elhanyagolhatóbb volt, mint városon, a névválasztás szegényességében még inkább kifejezésre jutott a másodlagos társadalmi szerepük. Újjvárosban kisebb a férfi- és női nevek számbeli különbsége, ezt sok más mellett a városi életmód nyitottsága, a felvilágosodottabb gondolkodás is előidézhette.

A két névanyagban 29-féle közös keresztnév található. Ennek alapján az újjvárosi névkinccs 74,4%-a, a rábaközinek a 78,4%-a egyező keresztnéveket tartalmaz. A rábaközi 37-féle névből az első 18 teljesen megegyezett, a 30. névig is csak 3 különbség mutatkozott. A rábaközi 19. pozíciójú *Veronika*, a 22. helyen álló *Ágnes*, a 27. helyen lévő *Mária Magdolna*, majd a 30. pozíciójú után az *Ágota*, *Apollónia*, *Cecília*, *Luca* és *Piroska* keresztnévek nem szerepeltek az újjvárosi névállományban. A *Veronika*, *Ágnes* és *Apollónia* a katolikus névadásban olyannyira kedvelt keresztnévek, hogy az első kettő a XIX. század közepétől a 10 leggyakoribb név között szerepelt, a harmadik népszerűségét pedig a szent rábaközi kultusza táplálta.

A rábaköziből hiányzó újjvárosi nevek a falu és város névadási hagyománya közötti különbséget jelezhetik. A rábaközi nevek között nincs *Róza*, *Eleonóra* — ezek az újjvárosiban közepes gyakoriságúak —, és hiányzik az *Alojzia*, *Szabina*, *Ludovika*, *Júlia*, *Antónia*, *Augusztina* és *Zenobia* keresztnév. A felsoroltak többsége a megfelelő férfinév párjaként alakult női névvé. Tudjuk, hogy a XIX. században divathullámként jelentkezett a férfinevekből teremtett női nevek választása (FERCSIK–RAÁTZ 1997: 25). Talán még a rábaköziből ugyancsak hiányzó *Viktória*-t és *Eleonóra*-t is e miatt az éledő divathullám miatt választották az újjvárosiak. Ezeket a neveket a névdivat korábban hozta felszínre a városias környezetben, mint a Rábaköz falvaiban, ott majd csak a XIX. században választanak közülük, ekkor jelenik meg az *Alojzia*, *Ludovika*, *Viktória*, valamint az *Eleonóra*. Tehát a divat megkésettisége jelzi a két eltérő helyzetű helyszín névadási szokásainak különbségét.

2.3. A férfi- és a női nevek gyakorisága a két helyszín névállományában

Az alábbi táblázat adatai azokat a pontokat tüntetik fel, ahol a névgyakoriságban a legjobban megmutatkozott a névadási szokások közötti eltérés.

		az első 3 név %-a	az első 5 név %-a	az első 10 név %-a	az első 15 név %-a
férfi	Újjváros	48,7	66,7	85,2	93,2
	Rábaköz	47,6	70,7	90,1	95,2
nő	Újjváros	54,9	74,3	90,9	96,5
	Rábaköz	57,7	76,4	94,8	97,3

1. táblázat. A gyakori keresztnévek százalékos arányai.

Látható az, hogy környezettől, életmódtól függetlenül a női nevek megterheltebbek, mint a férfikeresztnévek. Az első 3 női név a Rábaközben az elnevezettek 57,7%-át nevezi meg, és ezzel a magas részesedéssel kiemelkedik az újjvárosi női elnevezettek, s főként a férfinévviselők közül. Ez azonban elsősorban nem a falu és város névválasztási eltéréseit jelzi, sokkal inkább a nemek szerinti névadási szokás különbségeire hívja fel a figyelmet. Az első 5 név elnevezetteinek arányában már egyértelműen 2–3%-kal magasabb értéket képviselnek a Rá-

baköz nevei, de itt is feltűnő a nemek szerinti eltérés. Az első 10 keresztnév százalékos értékéből látható, hogy az előbbi különbség tovább emelkedett, az első 15 névnél aztán már ismét csökken.

A férfineveknél az első öt és az első tíz névnél a 4 és 5%-os különbség jelezheti a falusi névválasztás egyhangúságát a városival ellentétben. A női nevek arányaiban kisebb az eltérés, de minden kategóriában a falusi környezetben élők neve a megterheltebb. A tíz leggyakoribb férfikeresztnév közül a két helyszínen 9 azonos (*János, István, Mihály, György, Ferenc, József, Pál, András, Ádám*) és egyetlen eltérő név van, nevezetesen a rábaköziben a *Péter*, az újvárosiban pedig a *Márton* nem szerepelt az első tíz között. A leggyakoribb tíz női keresztnévből 8 az egyező (*Katalin, Erzsébet, Éva, Anna, Julianna, Ilona, Judit, Zsuzsanna*). A Rábaközben a 8. helyen a *Mária*, a tizediken a *Borbála* található. Az újvárosi nevek között pedig a 8 egyezőn kívül a *Terézia* és a *Rozina* szerepelt az első tíz között. Ez utóbbi kettő a XVIII. század közepétől kezdett divatossá válni, majd a *Terézia* a XIX. század első felében már a Rábaközben is az 5., a *Rozina* pedig a 12.

Összegzésképpen megállapítható, hogy vannak eltérések a Rábaköz és Újváros névállományában. Azonban ezeket a különbözőségeket csak néhány ponton vezethetjük vissza a falusias és városias körülményekre (például a *Vendel* név esetében). A nagyobb gyakoriság, az eltérő kedveltség és bizonyos nevek hiánya inkább a vallási, etnikai különbségeket jelezhetik. Az egyetlen pont, ahol a szociolingvisztikai szempontú vizsgálat a falusi és a városi névadási különbségekre rávilágít, és azokat kiemeli, a nyitottabb városias közeg, ahova gyorsabban eljutnak az új jelenségek, amelyek gyorsabban érzékeli a divat megjelenését. A másik oldalon a zártabb, szociális és kulturális tekintetben homogénebb falusi közösséget találjuk, amelyik lassabban, általában megkésve fogadja be az újdonságokat, ahol a névdivat is nehezebben győzi le a hagyományt.

3. Változások a rábaközi keresztnév-választási szokásokban

Az alábbiakban a rábaközi névadásban időben (a XVIII–XIX. században) lezajló változásokat követem végig, és eközben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a városi névválasztási szokások hatása érződött-e a falusi keresztnév választásban. Mint ismeretes, a névdivat mindig a városokból indult el, onnan juthatott a falun élők körébe.

A 26 rábaközi település 1690 és 1895 közötti keresztnéveit hét korszakba sorolva vizsgáltam. A Rábaköz településein mind a férfinévviselők, mind pedig a férfikeresztnévek száma minden időszakban magasabb volt a nők, illetve a női nevek számánál, gyakran a 10%-ot is meghaladta a különbség.

3.1. Férfikeresztnévek

A rábaközi névadási szokások megváltozását jól jelzi a névegyedek megterhelésének csökkenése. A vizsgált területen jelentős csökkenés figyelhető meg a férfikeresztnévek abszolút megterhelésében, hiszen ez a két évszázad alatt 2,14-ről

1,0 körüli értékre süllyedt. A relatív megterhelésnél az érték ez idő alatt ugyan-csak az 1700-as évek elején számítottak a negyedére apadt. Igaz, hogy a XVIII. században alig változott, ekkor csak apró módosulások zajlottak, és a XIX. század elején is ez a lassú ütemű változás folytatódott az elnevezettek és a nevek számának megemelkedése ellenére is. Csak az 1840-től kezdődő közel ötven évben csökkent a felére a megterhelés. 1840–1869 között legkisebb mind az abszolút, mind a relatív névterhelés. Akár a kis települések névhasználatát (például Osló), akár a nagyobbak (Kapuvár) névállományát kísérik figyelemmel, az tapasztalható, hogy 1850-től nagyon színessé, gazdaggá vált a névkincs, addig soha nem viselt nevek kerültek be az anyakönyvekbe (például *Flórián, Vince, Béla, Rudolf* stb.).

A keresztnévek megterheltsége és a keresztnévállomány tagjainak a száma szorosan összefügg. A névterhelés megváltozása mellett ez utóbbi adat a másik fontos változást jelző mutatószám. A két évszázad alatt folyamatosan gyarapodott a névkincsbe került névegyedek mennyisége: a XVIII. században szerényebben, csupán 12-féle új név jelent meg a század elejétől a végéig (37-ről 49-re emelkedve). A XIX. században erőteljesebben, 44-féle új névre kereszteltek: 49-ről 93-ra emelkedett a választott nevek száma. A gyors növekedés a XIX. század közepétől figyelhető meg, és ez a szint változatlanul megőrződött a század végéig.

1690 és 1895 között összesen 115-féle keresztnévet választottak a férfiak megnevezésére. A kezdeti 37 viselt névből 27 őrződött meg a következő időszakra, majd 7–10 új keresztnévvel bővült a nevek száma az első öt korszakban. Aztán a hatodik időszak, amely már a XIX. század közepe (1840–1969) volt, nagy változásokat hozott. Egyrészt sok, már korábban feledésnek indult név tért vissza a használatba, de új, eddig e tájon nem választott névre is szép számban kereszteltek. 32-féle új keresztnév került bele a névanyagba, például *Viktor, Géza, Adolf, Béla, Benjámín, Ernő, Joáchim, Kornél, Alajos, Ciprián, Domonkos*.

Az első tíz keresztnév arányszámának megváltozása az összes választott névhez képest szintén a névanyag gazdagodását érzékelteti. Az 1700-as években az elnevezettek kilenczted része osztozott tízféle keresztnéven. Ahogy a XIX. században csökkenni kezdett a névterhelés, az első tíz név már csak a nevek nyolcztedét tette ki. Gyors változás szintén a VI. időszaktól következett be, amikor 72%-ról 68%-ra csökkent az arány.

A hetedik időszak gyakori keresztnéveit BÜKY BÉLA (1961) fővárosi keresztnévvizsgálataival összevetve a következő megállapítások tehetők. A Rábaköz ez idő tájt választott tíz leggyakoribb keresztnév közül 7 egyezett meg a fővárosi nevekkel. A budapesti névsorban a *Mihály* már a tizenötödik, a rábaköziben hetedik, az *Antal* 14., illetve 9., az *Imre* név 12., illetve 10. a gyakorisági sorban. Jelentős különbség csak a *Mihály* név kedveltségében mutatkozott. Az előbbinél lényegesebb a nevek százalékos mutatóiban jelentkező eltérés. A fővárosban ke-

vesebb elnevezett visel azonos keresztnévet, mint a Rábaközben. Az első és a második helyen álló keresztnévek között nagy, majd fokozatosan kisebb a százalékos eltérés. A 10. helyet elfoglaló *Imre* és *László* nevek százalékszámának különbsége válik ismét jelentősebbé. És tapasztalható, hogy a rábaközi neveknél gyorsabb ütemű a százalékszámok fogyása, a fővárosiaké egyenletesebb ritmusú ereszkedést mutat (BÜKY 1961: 22). Az első tíz nevet viselők aránya a Rábaközben az elnevezettek 66,58%-át, Budapesten viszont csupán 35,65%-át jelölik. Ez ugyancsak fontos különbség.

Tanulságos a mindenkori tíz legkedveltebb névhez köthető névélettani folyamat, hiszen a falusi névadási szokások erejéről vagy azok fellazulásáról ad hírt az a tény, hogy a megszületett gyermekeknek koronként mely neveket választották a legsűrűbben. A hét korszak első tíz neve között 18-féle keresztnév található. Névélettani szempontból elemezve néhány nevet, azt látjuk, hogy két évszázadon át szilárdan tartotta kiváló pozícióit a *János* keresztnév. 1840-ig, tehát 150 éven át folyamatosan az első helyen állt. A XVIII. században a férfilakosság körülbelül egyötödét keresztelték erre a névre. A XIX. század kezdetén veszített súlyából, a lassú csökkenés folyamatosan érzékelhető, az utolsó szakaszban az e néven nevezettek aránya már alig haladja meg a 10%-ot, de így is a második leg többet viselt név maradt. Hasonló helyzetű az *István* keresztnév. A rangsorban vagy második, vagy harmadik helyen követte a *János*-t. A negyedik időszaktól kezdődően aztán folyamatosan veszített a névkincsen belüli arányaiból (16-ról 8%-ra esett vissza). E két név 1800-as évekbeli népszerűségvesztését megértjük, ha számba vesszük a névhasználatba kerülő új keresztnéveket. Nyilván a sokféle új név, ha lassan is, de ezektől az „agyonhasznált” nevektől vette el az újabb névválasztókat. Az egyik ilyen említésre érdemes név a *József*: névélettani szempontból látványos emelkedést élt meg. A második korszaktól ívelt fel a pályája a hetedikről az első helyre. A névkincsből is egyre jelentősebb százalékarányt foglalt le: 4%-ról 16,51%-ra emelkedett, azaz megnégyszereződött az aránya akkor, amikor a nevek választéka egyre bővült, amikor az eddig kedvelt nevek is folyamatosan kisebb súllyal vették ki részüket az egészből. A *József* mellett a XIX. században a *Sándor* és a *Lajos* nevek váltak egyre kedveltebbé, valamint a *László*, *Imre*, *Antal* nevek részesedésében látszik az emelkedés az első megjelenésüktől számítva.

A név visszaszorulását jelzik a százalékszámok a *Márton*, az *András*, a *Péter*, a *Gergely* neveknél. Vannak olyan keresztnévek is, amelyek végig kevésbé népszerűek, de állandó tagjai a névkincsnek: például *Dániel*, *Sámuel*, *Lőrinc*, *Tamás*. A XVIII. század végétől vált kedvelté a már említett *Vendel*, a *Flórián* és az *Elek* keresztnév.

A társadalom, a környezet hatása lépten-nyomon tetten érhető, és az elemzések szociolingvisztikai összefüggésekre mutatnak rá. Az új, eddig nem választott nevek híven tükrözik a társadalmi különbségeket, ugyanis az új nevek általában

valamelyik *Tekintetes nemes* címmel kezdődő családnál kerültek be a névanyagba (például a *Zoltán*). A helyi értelmiség is fogékony volt az újra: lelkész gyermeke az első *Aladár*, tanítóé az első *Gyula* és *Kálmán*, bírósági iktatóé az első *Vince*.

A XIX. században, különösen az 1850-es évektől nagyon sok rövid életű, kis kedveltségű név vált részévé a keresztnévkincsnek. Néhány ezek közül mégis öröklődött, mint például a *Gál*, *Eduard*, *Félix*, *Izidor*, *Miksa*, *Vencel*.

Az idézett nevek mindenképpen a névadási szokások megváltozásáról adnak hírt. Ha nem is a városi névadás divatneveit emelik be a névállományba, de azt jelzik, hogy a kistelepülések közösségében is megjelent a változásra való igény, illetve azok az értelmiségi személyiségek, akik beengedték a változást.

HAJDÚ MIHÁLY az egész magyar nyelvterületet érintő vizsgálataiban felállít egy úgynevezett városi nevek kategóriát (2003: 550). Az ebbe a csoportba tartozó nevek közül a Rábaközben már a XVIII. században megtalálhatók a német hatásra terjedő keresztnévek, így a *Fülöp* az egész században, a *Lénárt* és *Lipót* két korszakban szerepelt a névanyagban. A XVIII. század utolsó harmadában a városi nevek közül előfordult az *Adalbert*, *Fülöp*, *Károly*, *Lénárt*; az V. időszakban pedig az előbbieket mellett még a *Sebestyén*, *Gyula*, *Ferdinánd*, *Kálmán*, *Lázár*, *Rudolf* és a *Simon*. A VI. korszakban még több (16-féle) az úgynevezett városi név, amelyeket 96 személy viselt: *Károly* (32), *Gyula* (20), *Kálmán* (9), *Sebestyén* (8), *Adalbert*, *Ferdinánd*, *Viktor* (5-5), *Simon* (4), *Béla* (3), *Fülöp*, *Lipót* (2-2), *Edvárd*, *Lénárt*, *Rudolf*, *Vilmos*, *Zoltán* (1-1). A VII. korszakban pedig a *Gyula* lett a leggyakoribb a divatos keresztnévek közül, 108 gyermek kapta a keresztségben. További néhány népszerű városi név: *Béla*, *Vilmos*, *Sebestyén*, *Aladár*, *Adalbert*, *Simon*, *Viktor*, *Elemér*, *Ferdinánd*, *Zoltán*, *Árpád*, *Edvárd*, *Endre*, *Lázár* stb. Ezek ugyancsak egyeznek a HAJDÚ MIHÁLY által e kategóriába soroltakkal (20-féle névegyed és 274 névviselő!). Ekkor a *Gyula* a 8., a *Kálmán* a 14., a *Károly* a 19. és a *Béla* a 21. a rangsorban.

Azaz az úgynevezett városi nevek már a falu névadásában is megszokottá, kedveltté, gyakorivá váltak.

3.2. Női keresztnévek

1690 és 1779 között 24-féle keresztnévet kaptak a rábaközi nők a keresztségben. Nem ugyanaz a 24 név ismétlődött a három korszakban, de a törzsanyag változatlan maradt. 1780 után lassú emelkedés kezdődött a használatba került nevek számában. Jelentős változás — ugyanúgy, mint a férfineveknél — azonban csak 1840 után indul el, amikor is az előző század egy-egy korszakában viselt keresztnévek száma megkétszereződött. A két évszázad alatti folyamat a névterhelésben is hasonló eredményt nyújt, mint a férfinevek esetében. Csak a VI. időszaktól csökkent a névterhelés mutatószáma. De azt is meg kell állapítani, hogy minden vizsgált harminc évben jóval magasabb a névterhelést jelző mutatószám

a női, mint a férfineveknél. Az 1810–1895 közötti három időszakban a névfélelégek száma már jelentősen megemelkedett, a század utolsó harmadában 89-féle keresztnévet választottak, így a relatív megterhelés már csak 87,01, az abszolút pedig 1,02.

Az egyes időszakok abszolút névterhelését más területek névanyagának terhelésével összevetve néhány jellemző különbség még jobban megmutatkozik. RAÁTZ JUDIT Gödöllőn végzett kutatásaiból (1996) azt látjuk, hogy a negyedik (Gödöllő: 1,16; Rábaköz 1,35) és ötödik (Gödöllő: 1,15; Rábaköz 1,73) időszakban a Rábaközben sokkal többen viseltek azonos nevet, mint Gödöllőn, a hatodik időszakban viszont (Gödöllő: 1,00; Rábaköz 1,02) szinte azonossá vált a névterhelés. Tehát a XIX. század közepétől a városi és a falusi névadási szokások közelebb kerültek egymáshoz.

A két évszázad folyamán a férfiak 115-féle különböző keresztnévet viseltek, eközben mindössze 89-féle névre kereszteltek leánygyermeküket. Azonban a növekedés mértéke a női névállományban nagyobb, ugyanis a két évszázad alatt a választott férfikeresztnévek száma 3,1-szeresére, a női nevek száma 3,7-szeresére emelkedett. Ez szintén a városi névadási szokások begyűrűzéséről tanúskodik, azaz a női névkincs színes, különleges lesz, az elnevezők a női névadásban bátrabban szakítanak az évszázados hagyományokkal, mint a férfiak elnevezésében.

A női névegyedek száma a XVIII. században lassan emelkedett: 24-ről 37-félére nőtt. A IV. korszak már jól jelzi a névanyag élénkülését, igaz ugyan, hogy az új nevek egyelőre a gyakorisági lista végén, nagyon csekély számban szerepeltek.

HAJDÚ MIHÁLY városi névnek tartott női keresztnévei közül (2003: 550) Újvárosban a XVIII. század végén — kis gyakorisággal, de — már jelen vannak a következők: *Alojzia, Johanna, Eleonóra, Karolina, Ludovika* (VARGA 2011: 282). Kapuvár Újvároshoz képest falusias település, de a Rábaközön belül ez tekinthető városnak. Itt a városi névnek tekinthetők közül a XVIII. század vége táján nem választottak egyet sem. A XIX. század elején kereszteltek egy leányt *Jozefa* névre, a közepén egy-egy *Lujza, Emerencia, Johanna* nevet adtak, az utolsó harmadban viszont már sokféle új keresztnév került be a névanyagba: *Emerencia, Etelka, Lujza, Jolán* és egy-egy névvel az *Emília, Irma, Irén, Johanna, Gabriella*. Tehát a század közepétől már van háromféle név egy-egy előfordulással, az utolsó harmadban pedig 9-féle városi név, amelyet 25 személy viselt.

Kapuvárnál színesebb képet mutat a Rábaköz egésze. A városi nevek közül feltűnik a Rábaközben jellemzően evangélikus keresztnév: a *Karolina*, amely már az I. és a III. korszakban része volt a névkincsnek. A *Johanna* szintén szerepelt már a II. és a III. időszakban, ezt viszont a betelepült német ajkúak kedvelték. A IV. korszakban nincs városi keresztnév a Rábaközben, az V.-ben hatféle

név hét névviseelőhöz tartozik: *Jozefa, Johanna, Kornélia, Lujza, Ludovika, Vilma*. A VI.-ban megemelkedett a nevek száma és a gyakorisága (18-féle név, 102 névviseelő): *Karolina, Lujza, Etelka, Emerencia, Ida, Gizella, Eleonóra, Johanna, Matild, Paulina, Ludovika, Amália, Jozefa, Szidónia, Emília, Jolán, Kornélia, Vilma*. A VII.-ben már 24-féle városi keresztnévet választottak, és ahhoz 430 névviseelő tartozott! Néhány közülük gyakorisági sorrendben az elnevezettek számának megadásával: *Gizella* (100), *Karolina* (83), *Etelka* (30), *Vilma* (29), *Ida* (27), *Matild* (26), *Emerencia* (21), *Emília* (19), *Lujza* (16), *Jolán* (13), *Eleonóra* (10), *Irma* (9), *Irén* (8). A két évszázados összesítésben a *Karolina* a 19., a *Gizella* a 20., az *Etelka* a 27. és a *Lujza* a 28. (VARGA 2006: 182) pozíciószámot kapta. Megállapítható, hogy a falu névválasztási szokásai alapvetően átalakultak. Azonban látható, hogy nem Kapuváron, a városban jelentek meg a divatos nevek, hanem a felekezeti vegyes, azaz több polgári, értelmiségi lakost számoló falvakban.

A rábaközi keresztnévkinccs szerkezetének vizsgálatakor azt látjuk, hogy a XVIII. század kezdetén majdnem a teljes női lakosság (96,41%) tíz névből választott keresztnévet. Majd a tíz névre jutó elnevezettek hányada egyre csökkent, a XIX. század utolsó harmadában már csak 66,97%.

A hét korszakban előre haladva megfigyelhető, hogy az első helyen álló nevek névanyagban belüli százalékos aránya jelentősen visszaesett. Időben napjainkhoz közeledve ez a csökkenés látszik az első öt név terhelésében is. A hatodik, még inkább a hetedik helyen álló keresztnévtől kezdve az azonos keresztnévet viselő elnevezettek számának viszont az emelkedése tapasztalható. Ez a névválasztás folyamatában beállt átalakulás eredményezi a névterhelés csökkenését, ez által válik színesebbé a névkinccs.

BÜKY BÉLA fővárosi névtani vizsgálatai (1961) részben hasonló, részben viszont a rábaközi névanyagtól nagyon eltérő eredményekről adnak hírt.

Egyezésnek tekinthető az, hogy a névsor első tíz keresztnévéből nyolc azonos. A rábaközi *Katalin* és *Eszter* név helyett Budapesten a *Margit* és az *Irén* került be a leggyakoribbak közé. A *Katalin* Budapesten a 11., az *Eszter* viszont nem kedvelt név, nincs az első huszonöt között.

Ellenben nagy különbség van az azonos helyen álló nevek százalékos arányában. A tíz budapesti névnél az látható, hogy a rábaközi nevek névterhelésének az ötven százalékát sem éri el, noha ebben az utolsó időszakban a Rábaköz névanyaga is színes, gazdag, a nevek relatív és abszolút terhelése egyaránt lecsökkent. Az első tíz név lakosságon belüli arányában szintén jelentős a különbség: a Rábaköz névanyagában 66,97%, a budapesti névállományban 26,09%!

A két évszázad leggyakoribb keresztnéveit és a névviseelőkhöz tartozó százalékos értékeket vizsgálva, jól látható a névválasztás mögött álló gondolkodás megváltozása. Például a *Katalin* név a XVIII. századi összesítésben 25,37%-kal állt az első helyen, a XIX. században viszont mindössze 7,98%-nyian viselik, és

csak az ötödik. Jól látszik, hogy az élen álló nevek között lényeges az eltérés, sokkal magasabb a XVIII. századi érték, magasabb a nevet használó személyek mennyisége. A negyedik névtől tovább haladva viszont a XIX. századi értékek lesznek az előző századinál magasabbak. Másik érzékelhető különbség, hogy az 1700-as évek neveinek megterheltsége nagyon egyenetlen: az első négy névhez rendkívül sok névviselő köthető, a tizedik név értéke pedig csaknem az elsőnek a huszadára csökkent. A következő század neveinek megterheltsége egyenletesebb, ilyen kirívó különbségek nincsenek.

XVIII. sz.		XIX. sz.	
név	%	név	%
<i>Katalin</i>	25,37	<i>Erzsébet</i>	10,07
<i>Erzsébet</i>	18,41	<i>Rozália</i>	9,84
<i>Éva</i>	13,93	<i>Terézia</i>	8,60
<i>Anna</i>	11,66	<i>Julianna</i>	8,25
<i>Julianna</i>	6,96	<i>Katalin</i>	7,98
<i>Ilona</i>	6,38	<i>Anna</i>	6,87
<i>Judit</i>	5,06	<i>Mária</i>	6,32
<i>Mária</i>	2,15	<i>Borbála</i>	3,85
<i>Zsuzsanna</i>	1,49	<i>Ágnes</i>	3,14
<i>Borbála</i>	1,43	<i>Lídia</i>	2,66

2. táblázat. A két évszázad leggyakoribb keresztnévei.

A táblázat adataiból láthatjuk, hogy mely nevek útja ívelt felfelé, vagy mely nevek hullottak ki a névanyagból, és ezek a tények a névadási szokások megváltozására világítanak rá. Az 1700-as években a *Mária* név kevésbé volt kedvelt (7., 7., 10., majd 21. pozíciószámú). Viszont a XIX. században e név közkedveltsége páratlanul gyorsan növekedett, a századvégen ez volt a legkedveltebb keresztnév. Így van ez például Egerben is (HAJDÚ 2003: 495), Budapesten is (BÜKY 1961: 22).

Egy másik, a rábaközi forrásokból kimutatható érdekes tény szintén azt igazolja, hogy 1860 körül valóban nagy átalakulás indult el a névválasztási szokásokban. Az 1861. és 1862. évi veszényi római katolikus születési anyakönyvben több keresztnév mellé egy másik nevet is írt a bejegyző lelkész. Hol a magyar megnevezés, hol a latin változat állt az első helyen, hol egyszerűen a nyelvújító szándéktól vezetve magyarra igazította a keresztnévet. Az 1861-ből való példák a divatos, városi nevek megjelenése mellett a magyar nyelvet előtérbe állító, a nyelvújítást támogató magatartást is jelzik: *Victoria* (*Győzike*), *Gyöngyike* (*Margit*), *Bölcsike* (*Zsófia*), *Pálka* (*Paulina*), vagy 1861. december 11-én született egy helybéli juhásznak a lánya, akit *Világoska* (*Lucia*) néven írt be a plébános.

Az egyszer választott nevek esetében koronként haladva a következőt tapasztalhatjuk: a XVIII. században generációnként három-négy csak egy személy által viselt keresztnév került be a névanyagba, majd a XIX. században ez a szám az

egyres korszakban tíz fölé emelkedett. A XIX. században tehát megsaporodott az egyszere névviselők száma, amely a névkincs gazdagodására, a változatosabb keresztnévhasználatra utal.

4. Összegzés

A két vizsgált helyszín XVIII. századi névállományából kiderült, hogy az Újvárosban már viselt, de a Rábaközben nem választott keresztnévek néhány évtizeddel később a falvakban is megjelentek. Ennek különféle okai adódtak, így Kapuvár városiasodása, a kisebb települések vallási sokszínűsége, egy-egy karizmatikus értelmiségi személy megjelenése a falu társadalmában, mind-mind előidézhették a nyitást, a keresztnévadási hagyományok gyorsabb vagy lassúbb, néha csak időleges változását.

Az időbeliség szerinti megközelítéssel egyértelművé vált, hogy a falu és város névadása közötti különbség a XIX. század második felében jelentősen csökkent. A falusi névadási szokások megváltoztak, a néhány nagyon gyakori név az 1800-as években elvesztette korábbi jelentőségét. A XIX. századi névállomány szerkezetében már nem tapasztalható a nagyon megterhelt nevek túlsúlya, egyenletesebb a gyakorisági megoszlás, színes, gazdag a névanyag, és folyamatosan megjelentek a kisgyakoriságú divatnevek, amelyek a következő időszakban népszerűvé váltak.

Fontos változás, hogy a férfi- és női névállomány közti korábban nagyon jelentős különbség a XIX. század végére megszűnt, sőt a női nevek világa változatosabb lett, mint a férfineveké. A névegyedek számának növekedési üteme a női névállományban gyorsabbá vált, a hagyományos női névadási szokások feledésbe merültek.

Irodalom

- BÜKY BÉLA (1961), *A fővárosi keresztnévadás hatóerői*. NytudÉrt. 26. sz. Bp.
- FERCSIK ERZSÉBET–RAÁTZ JUDIT (1997), *Hogy hívnak? Könyv a keresztnevekről*. Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY (1968), Adatok a XVIII–XIX. század névdivatjának földrajzi vizsgálatához. *MNy.* 64: 232–45.
- HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan*. Bp.
- RAÁTZ JUDIT (1996), *Gödöllő személynevei 1722–1895*. MND. 144. sz. Bp.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA (2006), *Történeti személynevek a Rábaközből (1690–1895)*. Győr.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA (2011), *A Győr vármegyei Újváros XVIII. századi személynevei*. Bp.